

A-10737

Täielik Hobuse wanaduse tundja.

Piltlikult
hammaste wanaduse kirjadega lihtsas seletuses.

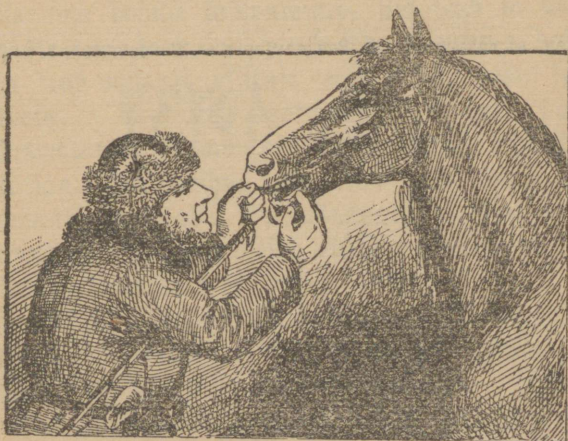

Dr. Kuhn'i järel
kokku seadnud F. J. Lorenzsonu.

Trükitud wäljaandja kuluga.

Täielik Hobuse wanaduse tundja.

P i l t l i k u s t
Hammaste wanaduse kirjadega lihtjas seletuses.

Dr. K u h n ' i järele
tolku seadnud F. J. Lorenzsonn.

Trükitud wäljaandja kuluga.

7331

Печ. въ типографіи А. Зейдельберга въ Вейсенштейнѣ.

A-10737

Gesfõna.

Ühel hobusepidajal on pääasi oma hobuse omadusi tundma õppida, kui ta mitte mõnikord omas teadmata olekus kahju saada ei taha.

Rõigepealt on väga tarwiline hobuse wanadust tundma õppida, sest sellejuures seisab looma terve väärtus ja tema pruukimine. On keegi ise oma hobuse kasvatanud, siis teab ta väga hästi tema wanaduse järele teda pruukima hakata ja teab mõnegi eeskütuse eest hoida, mis kahju tooks. Mis teeb aga see, kes ise pole hobust kasvatanud ja mõnegi põhjuse pärast seda tehja ei saa, vaid puhta raha eest teise käest teda omandama peab? Kui vägapalju ja tihti ei saa niimitmed hobuste ostjad selleläbi petetud, et õiget looma wanadust ei tunne. —

Kui ühte hobust kaubeltakse, siis on ostjal esimine küsimine: „Kui wana see hobune on“! Wanadus on jo looma pääväärtus. Vastus on enamiste ikka seesugune, mis müüjal hobust kõigeparemas väärtuses ehk hinnas hoiaks. Vähem on neid ostjaid, kes hobuse wanadust täielikult tunnewad. Kui hambakiri juba ära on kulunud, siis on müüjal ta hobune enamiste ikka kahetsa aastane, sest et selles wanaduses palju enam

hambakirja ei tunne. Seega oleks hobune ostja teades ikka kõigeparema aastade sees, kuna aga loom neist aastatest mõnikord teist seejagu wana-
nemaks on elanud. Ra on sedaenam petlikum, kui hobuse wälimine wäljanägemine seda wähegi lubab. — Ja kes on siin juures kahjukandja? Muidugi uus looma omandaja! —

Selle pettusele tõkkeks olen ma ühe teaduse-
mehe järele ühe raamatukese kokkuseadnud, mis
piltlikult hobuste wanadust hammastewaral
näitab. Seega on siis igal hobuseomandajal
wõimalik, selle raamatukese järele hobuse wana-
dust tundma õppida, et siis kellegist hobusemüü-
jast ennast petta ei laseks.

Hobuste hammastest üleüldse.

Hambaid kutsutakse **warsa-ehk piimahambad** ja **hobuse- ehk jäädawad hambad**.

Hobusel on 12 lõikehammast, kumbagis lõualuus 6, need on: 4 nurk ehk silmahammast, 4 keskhammast, 4 tanghammast ja 24 purehammast; ka on tähtudel ja ruunadel veel 4 kihwhammast, kuna märadel need puuduvad ehk väga puudulikud on. Hobusel on ühte-kolku 40 hammast. Muidugi teada, et need hambad üheswõrs kumbagis lõualuus jäotatud on.

Lõikehambad, milledest hobuse wanadust tuntakse, jäotatakse kolme liiki, nimelt: kaks esimest, tanghambadaa (tangid) kaks järgmist keskhambad bb ja kaks wälimist nurk- ehk silmahambad cc. Nõnda nimetatakse ka ülemisi hambaid.

(waata pilt I.)

Igal hambal on kolm jägu: juur, mis lõualuuses on, kael, mis igemenahaga kaetud on ja kroon mis igemenahast suu sees wäljas nähtise.

Lõikehammaste suurus on mitmesugune. Tanghammaste kroon 8''' (liini)*; kesk-ehk piimahambad 6''' ja nurk- ehk silmahambad 4''' igemest wäljas.

Rõik hambad on kolmest osast koos, nimelt: kitt-kont- ja klaasluust (Emailsubstanz); wiimane jägu on looma suus nähtawal. Hammaste kettkohtades,

*) ühel tollil on 10 liini.

Kuš pealmised ja alumised hambad wastamisi puuduvad, (õeruvad) on õensused (künden, Marken) ehk rahwa suus hamba kirjad, leida.

Täiskasvanud lõikehammastel on nimetatud õensused mustad, mis määratud ajajooksul looma jõomise läbi, wastamisi õerudes, ärafuluvad.

Klaasluu on hõbewalge, file ja wäga kõwa; see ei piira mitte ainult wäljaspoolt hambaferwi, waid ka hamba õensuse (kirja) ferwi.

(waata pilt II.)

Nagu eespool öeldud, saawad lõikehambad looma jõomise läbi aastajooksul 1'' (liin) äraõerutud, kulutatud; need kasvawad aga seejägu jälle igemest juurde, mis kulumise läbi lühemaks oliwad jäenud. Sel-
leläbi jääb hamba kroon ikka ühejuurujeks. — Wäljaas-
ted ei jää fiisgi mõne looma juures olemataks.

Wõrdlus, warja- ja hobuse- ham- maste wahel.

Wäga tarwilik on hobuse omandajal warja- ja ho-
buse- hammaste wahet tundma õppida. Warja lõi-
kehambad on palju weiksemad kui hobuse-ham-
bad; pealegi on esimised ka enam walfjamad, kuna
wiimased pruunkollakad ja hamba ketsel pikergune
õensus, kiri (kunde) on.

Hammas- kasvamine ja nende wahetus.

Hobusewarjal ei ole sündides mitte lõikehambaid,
waid ainult 12 esimest purehammast, kumbagis idualuus
6 ja nimelt 3 mõlemite poolte peal. Need 12 pure-
hammast on alles piimahambad ja saawad pärastpoole

wahetatud, ärawisatud. Järgmisel aastal asemele kaswanud hambad on $j\ddot{a}\ddot{a}dawad$ ehk $hobusehambad$, neid ei wisata enam ära.

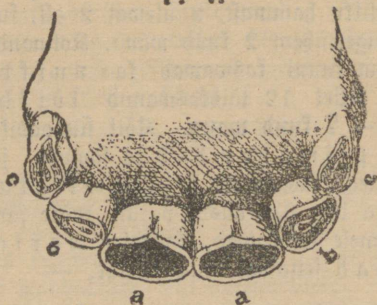
Esimiste 14 päewade sees kuni 3 nädalani tulewad warsjal „ $tanghambad$ “ nähtawale; ja kui warjal need 4 täielikku hammast, 2 ülewal 2 all, suus on, siis on wars kõigewähem 2 kuud wana. Kolmandamast kuni seitsmendama kuuni kaswawad $nurkhambad$. Üks wars, kellel 12 täiskaswanud $lõikhammast$ suus, on 6 — 7 kuud wana. Kõik siiasaadik kaswanud hambad on $piimahambad$ ja saawad järgimööda, nii kuidas need kaswanud, $ärawisatud$ ehk wahetatud, aga ikka ühe aasta pärast, mille järele hobusehambad asemele kaswawad. Esimesed $warsa$ ehk $piimahambad$ seisawad kaks aastat. —

Kui wars 2 $\frac{1}{2}$ aastat wana on, siis tuleb esimene $hambawahetus$. Et warsad enamiste kewadel sünniwad, siis tuleb hammastewahetus sügisel, kus piima- ehk warsahambad wälja kukuwad ja nende asemele $j\ddot{a}\ddot{a}dawad$ ehk $hobusehambad$ tulewad; wii- mased ei kaswa mitte nii ruttu kui piimahambad, waid nende täielikuks kaswamiseks kulub poolaastat. On hobune 3 aastat wana, siis on tema $tanghambad$ täies suuruses, nimelt kroon on 8 $'''$ pik; $hambad$ $õens$ (Kunde) 3 $'''$ sügaw. Hambad esimesed ja tagumised ääred on weel terawad, sest et need weel üksteisega wastamisi pole õerunud.

Ex bibl. univ. Tur

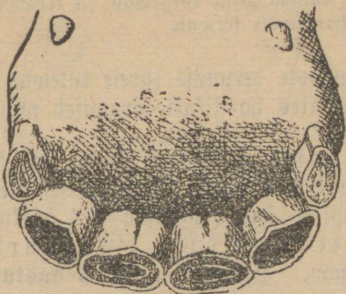
Seega on siis 3 aastase hobuse hammaste tundemärgid: $Tanghambad$ on $j\ddot{a}\ddot{a}dawad$ ehk $hobusehambad$, millede serwad terawad on; $kesk$ ja $nurkhambad$ on weel warsahambad.

P. I.

Nastapäraft, kui wars ehk õigemine sälg 3 $\frac{1}{2}$ aastat wana, on järgmiste hammaste wahetus. Keskhambad kukuvad ära ja hobusehambad tulewad afemele. Ka nende täiendamiseni kulub pool aastat, enne kui wastamisi kokku puuduvad (õeruvad), kuni täis kas'w 6''' on saanud. Hobune on siis 4 aastat wana. Tanghambad on juba üks aasta wastamisi õerunud ja selleläbi ühe liini jägu madalamaks kulutatud; seejagu on aga hambakroon igeme seest juurde kaswanud, nii et hambakõrgus üks ja seesama jäi, nii kuidas aasta eest; ainult õensuus on üks liin madalamaks jäänud, nagu eespool öeldud. Keskhambad on omas täielikus suuruses 6''' , mille serwad alles terawad on ja nüüd alles wastamisi puutama (õeruma) hakkawad. Nurrhambad on weel warjahambad.

P II.

Jälle üks aasta edasi, see on 4¹/₂ aastaga tujukad ka nurkhambad ära; poole aasta pärast on need ka täiskasvanud ja hakkavad üksteisega kokkupuutuma (öruma). Hobune on siis 5 aastat wana.

Õõikehammaste wäljanägemine on siis 5 aastase hobusel järgmine: Tanghambad on juba 2 aastat wastamisi örunud, nende õensus (firi) on 2''' ärafalunud ja on weel 1''' sügaw. Keskhambad on 1 aasta örunud ja nende õensus on weel 2''' sügaw. Nurkhambad hakkawad alles wastamisi örunuma ja nende kandid on weel terawad.

P III.

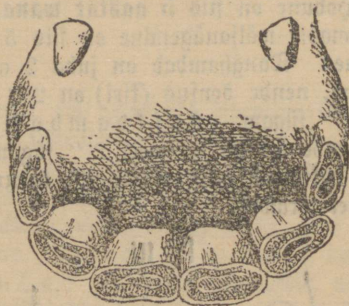

Tähelepanemiseks: Kui alles õerumine algab, siis on täiskasvanud lõikehammaste esimesed serwad, kandid pisut kõrgemad ja teravamad kui seebpoolt hammaste serwad.

Lõikehammaste õerumise järele tulewad edespidistes wanaduse aastates harilikult järgmised muudetused:

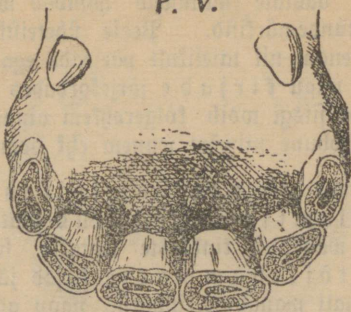
Kuuendama aasta lõpus on õensus (kiri) tanghammaste pealt kadunud, sest need olivad 3 aastat õerumises, kus iga aasta 1''' ärakulus. Keskhammastel on veel õensus 1''' ja nurkhammastel 2''' jügam. Hobune on siis 6 aastat wana.

P. IV.

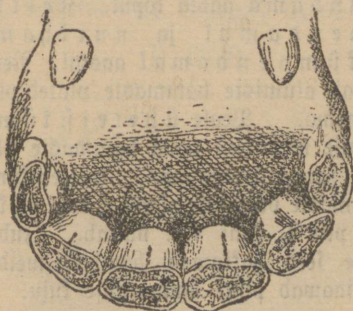
On õensus (kiri) keskhammaste pealt ka kadunud ja nurkhammaste sees veel 1''' õensusi, siis on hobune 7 aastat wana.

P. V.

On kiri ka n u r k h a m m a s t e s t kadunud, siis on hobune 8 aastat wana. Nende aastatega on ka hobuste alumiste hammaste kirjade periode (järjekord) kadunud.

P. VI.

Peale kahetäsa aasta wanadust.

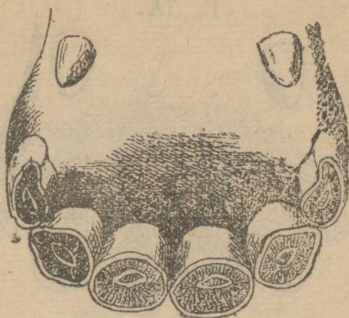
Mõnedgi hobusepidajad mõtlewad peale kahetäsa aasta hobuse wanaduse tundmisega lõppu teha ja ütlewad, et peale kahetäsa aastat olla hobune oma jündimise tunnistuse laudanud. — Usjalugu ei ole aga mitte nii. Ka

peale nende aastate näitavad hambad weel mõndagi wanaduse tundemärksid. Peale üheteistkümnne aasta ei saa küll enam nii täielikult päewade ega kuude pealt arwustada, nagu kirjade järjekorades (Kunden periodes), aga siiski võib kõigerohkem ainult üks aasta efsida, kas hobune niiwõrt wanem ehk noorem oleks. —

Kui tahetja aastani lõikehammaste kirjad alumises lõualuus ulatawad ja seeläbi hobuse wanadust kindlaste teatakse, siis annawad ülemise lõikehammaste kirjad järgneva aastadele niisamati wanaduse-kindlust, nagu alumised hambad enne jeda.

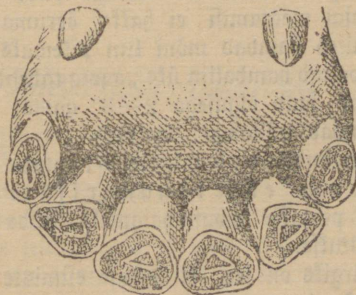
Teadupärast on ülemised lõikehambad pikemad ehk suuremad, kui alumised; seega on nende kirjad ka palju sügawamad. Pealmiste lõikehammaste kirjad kestawad 3 aastat kauem. — Tanghammaste kirjad kaowad üheksandama aasta lõpul. Rejthammastel kümnen damal ja nurkhammastel üheteistkümnendamal aastal. Nende aastate järele hakkawad alumiste hammaste plated pisut ümmargusemaks minema. Peale üheteistkümnne aasta hakatakse hobuse wanadust tema hammaste plate fuju ehk wormi järele arwustama. Üheteistkümnne aastani on weel hammaste derumise plated poolpikergused (oval), nagu pilt I. kuni VI. näitab. Juba üheteistkümnne aastate sees hakkawad hambad weidi pikemaks kaswama ja saawad pisut ümmarguse fuju.

P. VII.

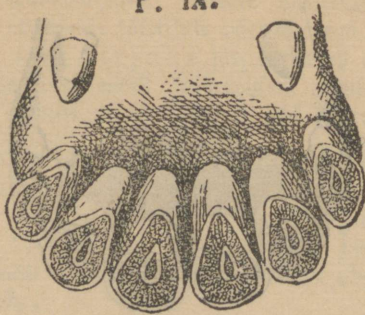
Seesugune ümmargune fuju ehk worm, hamba plates, kestab kaheksateistkümne aastani. — Weel enne kaheksateistkümne aastat muudab hammaste worm, õerumiste järeldufel, kolmenurgeliseks, mis kuni 24 aastani kestab.

P. VIII.

Nende aastate lõpul muudab hammaste plate worm ehk fuju ümberpöördud, kahe nurgeliseks, poolümmarguseks (ümberpöördud oval,) mis kuni hobuse eluotsani jääwad.

P. IX.

Loomuvastased lõikehambad.

Igas asjas tuleb loomuvastasid sündmusi ette, nõnda ka hobustehammastes. — Mõnikord juhtub, et alumine lõualuu pikemaks sirgub, kasvab ja see sünnib juba peale kuueanda aasta. Selle järeldufel muudab ennaft lõualuu ja niijamuti ka lõikehambad, et wiimased mitte õigel ajal wastamisi ei hakka õeruma; ka kasvavad kestmised hambad mõni liin pikemaks, mida iga pikemaks kasvunud hambaliin üks „aasta tähendaks.“ See sugune hobune saab õigusega 2—3 aastat wanemaks, kui tema hambad näitavad, loetud —

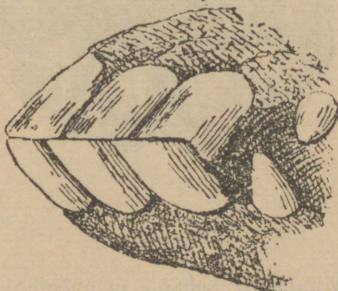
Ka neil hobustel on hambakirjad rikutud, keda nõnda nimetatud „puu- ehk künanärijateks“ kutsutakse. Seda peetakse hobuse haigusets, mida „kuiwõnn kurgus“, hüütakse.

Tundemärgiks on see, et hobuse esimiste hammaste serwad ärakulunud, ümmargused on. On loomal juba kauem aega see haigus olnud, siis on esimesed hambad üzna peaagu igemeteni ärakulunud, liiategi wälimised hambaserwad. —

Üks loomuvastastest on nõnda öeldud „haagilõikeamine.“ Sellel on seesama wiga, mis eespool tähend-

datud, liiga pikaks ettepoole on kasvanud. Kaagi lõikamine sünnib sealäbi, et hammaste pikkuse pärast need mitte korralikult vastamisi pole õrsuma hakanud, milleläbi ülemiste nurrhammastesse „haak“ on kulanud. Nimetatud lõikamine algab kahetsandama aasta ja mõnikord ka üheksandama algul. Kui „haaki“ juba tubliste näikse, siis on hobune kõigevähem 9 aastat vana.

P. x

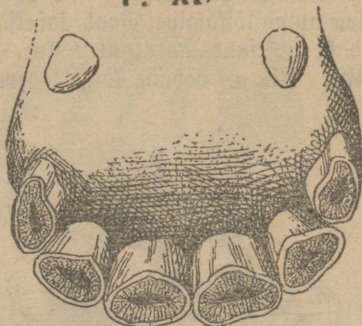

Puuritud hambad.

Üsna sagedaste tuleb ette, et hobustel hambad võltsi- tud, puuritud on, sest selleläbi loodetakse paremine wana- nast hobusest müües lahti saada, ehk kõrgemat hinda nõuda, kui loom seda väärt on. Eesjuguist hambakirja võltsi- mist tunnukse sellteel ära, et need puuritud õen- suste serwad mitte klaasluuga ümber- piiratud ei ole nagu see loomulikult on ehk peab olema, waid ainult mustad augud, mis millegiga selleks põletatud on. — Veel kergem on see pettus aru- saada seal, kui see hobune juba üle 12 aastat wana on, mis ka ette tulnud. Siin on see sellteel kerge ära- tunda, et need õensused seejuguise hambaplate

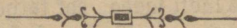
Tees on, mis juba üm m a r g u s e d on ja mitte enam poolpikergused (oval). Seega on siis pettus kohe ilmsiks jaanud. —

P. XI.

Uuuväärt hobuste omandajad!

Waadake see raamatufene mituforda targu läbi ja Teie olete palju julgemad oma uue looma eest raha wäljaandmast ja mõnigi kahtlus jäeb hobust ostes, teist kõrvale.

P. XI.

Hind 12 top.
